

1.2. Опис суббасейну річки Прип'ять

Гідрографічне та водогосподарське районування.

Тернопільська область займає площу 13,8 тис. км². Вона розміщена в басейні Дніпра (річки Горинь та Іква, площа водозбору – 2,5 тис. км² або 18% території області) і Дністра (річки Золота Липа, Коропець, Стрипа, Джурин, Серет, Нічлава, Збуч, їх загальна площа водозбору – 11,3 тис. км² або 82% території області).

Північна частина області розташована на правобережжі річки Прип'ять. До суббасейну річки Прип'ять належить 227 річок і струмків загальною довжиною 871 км, 2 водосховища загальною площею водного плеса 3,08 га, об'ємом води 3,55 млн м³ та 210 ставків загальною площею водного плеса 1437 га, об'ємом води 13,9 млн м³.

Озера на території області відсутні.

Річки суббасейну Прип'яті – Іква та Горинь належать до категорії середніх річок, течуть на північний схід і гирла їх виходять за межі Тернопільської області. Вони мають пологі береги, повільну течію, слабо вироблені долини, заболочені заплави.

Річка **Горинь** – одна з найдовших правих приток Прип'яті. Довжина водотоку становить 659 км (у межах України 577 км), площа водозбору – 27700 км², кількість приток довжиною менше 10 км складає 133 шт. загальною довжиною 513 км. В межах Тернопільської області довжина річки становить 62 км, площа водозбору 1400 км², кількість приток довжиною менше 10 км – 39 шт. загальною довжиною 96 км.

Найбільшими притоками річки є:

- Добринь – права притока довжиною 10 км;
- Жирак – права притока довжиною 30 км;
- Горинка – ліва притока довжиною 33 км;
- Вілія - ліва притока довжиною 37 км.

Річка **Вілія** належить до басейну річки Горинь і є її лівою притокою першого порядку. Довжина річки 77 км, площа водозбору 1840 км², в межах області 37 км та 612 км² відповідно. Русло річки дуже звивисте.

Річка **Іква**, права притока річки Стир. Загальна довжина річки 155 км, площа водозбору 2250 км², в межах Тернопільської області 56 км та 627 км² відповідно.

В Тернопільській області виділено наступні водогосподарські ділянки у межах суббасейну річки Прип'ять (код М5.1.4):

- р. Стир від витoku до кордону Рівненської та Волинської областей (код М5.1.4.42);
- р. Горинь від витoku до кордону Хмельницької та Рівненської областей (код М5.1.4.45);
- р. Горинь від кордону Хмельницької та Рівненської областей до державного кордону (виключаючи р. Случ) (код М5.1.4.46) (Додаток 1).

Клімат.

Територія Тернопільської області має помірно-континентальний клімат з нежарким літом, м'якою зимою і достатньою кількістю опадів. За відмінностями у кліматичних показниках на території області можна виділити три агрокліматичні райони: північний, центральний і південний.

Північний район охоплює територію Кременецького, Шумського, Лановецького і Збаразького адміністративних районів (суббасейн річки Прип'ять). Найвищий рівень води в річках спостерігається у березні і квітні, коли тане сніг, а також в першій половині літа, коли часто випадають дощі. Найнижчий рівень води в річках (межень) – у серпні-вересні і грудні-лютому, коли випадає незначна кількість опадів. У літній період часто бувають зливи, нерідко – грози, а іноді – град. Зимою рівні постійні, під час відлиг спостерігається їх незначний підйом. Льодові явища спостерігаються в зимовий період і для річок області характерні такі явища як шуга, затори, льодові перемички, місцями встановлюється льодостав.

Рельєф.

Тернопільська область займає західну частину Подільської височини, має нахил із півночі на південь. На території Подільської височини в межах області можна виділити окремі

частини: Тернопільське плато, Подільське і Кременецьке горбогір'я, Товтровий кряж і Придністровську рівнину.

Кременецьке горбогір'я (або Кременецькі гори) займає північний край Подільської височини. З півночі воно круто обривається до низовини Малого Полісся, а південний його схил пологий. Горби піднімаються до висоти понад 180 м над навколишньою місцевістю. Такими є гора Бона в Кременці, гора Божа в селі Великі Бережці, Данилова гора поблизу с. Антонівці тощо. Тут доволі густа мережа ярів і балок. На північ від крутого уступу Кременецького горбогір'я розміщена **Кременецько-Дубнівська рівнина**. Вона не належить до Поділля, а є зниженням, яке лежить між північним уступом Подільської і південним уступом Волинської височин. Рельєф її плоский із незначними абсолютними висотами (210-250 м). Він сформувався під впливом льодовикових вод, які стікали сюди під час танення льодовика з Поліської низовини. Цю рівнину часто називають Малим Поліссям.

Геологія та гідрогеологія.

Область розташована в межах Волино-Подільської плити, яка є частиною Східно-Європейської платформи. На глибині приблизно 1500-3000 м залягає докембрійський кристалічний фундамент. Поверхня його вкрита осадовими породами верхнього протерозою, палеозою, мезозою і кайнозою. Найдавніші породи, з яких складений фундамент плити - граніти і гранодіорити. Вони на поверхню в області ніде не виходять. Найдавнішими відкладами, які виходять на поверхню області, є породи силурійської системи. Силурійські породи є по всій території області, але їх відшарування можна побачити лише в глибоких долинах Дністра та його приток. До девонських відкладів в області належать аргіліти, пісковики, алеволіти. Верхньокрейдяні відклади, в основному, зустрічаються в північних районах області – в околицях міста Кременець. Породи палеогену не мають значної товщини і залягають у долинах Вілії та Горині. Це – піски, пісковики й мергелі.

Породи неогенового періоду поширені на значній території області і є дуже різноманітними. Серед них вапняки, крейда, мергелі, гіпс, піски, пісковики, глини, гравійно-галечникові матеріали, доломіти. Вони розміщені по всій території області і є сировиною для виробництва різноманітних будівельних матеріалів.

У гідрогеологічному відношенні Тернопільська область відноситься до Волино-Подільського артезіанського басейну. Основна особливість морфоструктури Волино-Подільського басейну полягає у наявності складного субширотного північного уступу Подільського підняття, який в якості вододілу поділив територію на два басейни стоку поверхневих вод – північний та південний. В першому витримується головний напрямок стоку річок на північ (Західний Буг та притоки Прип'яті: Тур'я, Стохід, Стир, Горинь), в другому – на південь (Південний Буг, притоки р. Дністер).

У гідрогеологічному плані басейн характеризується сприятливими умовами формування прогнозних ресурсів підземних вод і наявністю в ньому водозбагачених прісних водоносних горизонтів, які складають потужну зону (на півночі і сході до 1 км і більше). Особливою відзнакою басейну є наявність широко розвинутої системи водоносних горизонтів, які практично не відокремлені один від одного потужними водотривами і утворюють єдиний водоносний комплекс. Зона інтенсивного водообміну в регіоні обмежується глибиною розвитку тріщинуватості порід, яка складає 100-110 м у західній та центральній частинах басейну і 300-350 м — у північно-східній частині.

Тернопільська область має значні запаси підземних вод. Вони складаються з ґрунтових вод і, власне, підземних вод. Ґрунтові води залягають на глибині 4-10 м, а підземні – у трьох водоносних горизонтах – на глибині 5-16 м, 30-40 м і 60-80 м. Найбільші запаси підземних вод зосереджені в північній частині області, найменші на південному сході. Ці води використовуються для господарських і побутових потреб населення, промислових, сільськогосподарських підприємств. У більш глибоких горизонтах розповсюджені мінералізовані води.

Прогнозні запаси підземних вод складають 131,7 млн. м³, затверджені запаси підземних вод 21,5 млн. м³.

Ґрунти.

Тернопільська область відноситься до західної частини лісостепу. В цій частині переважають в різних ступенях опідзолені сірі і світло-сірі лісові ґрунти.

Дерново-підзолисті ґрунти займають 0,5% території області. Вони сформувалися в північній її частині (Мале Полісся) на піщаних давньоалювіальних відкладах під сосновими лісами. Їхній гумусовий горизонт становить 15-20 см, а вміст гумусу — 1,0%. Ґрунт безструктурний, вода проникає у глибокі шари ґрунту і виносить із нього поживні речовини. Це найменш родючі ґрунти в області. Для вирощування сільськогосподарських культур необхідно вносити в ці ґрунти вапно, добрива.

Вивітрювання корінних порід (крейди, мергелів) привело до утворення лесів. В області вони представлені пісками жовтувато-палевого кольору. На лесових відкладах утворилися чорноземні ґрунти. У результаті впливу поверхневих вод утворилися річкові долини, яри і балки. У північній частині області, де похил території невеликий, поширені не дуже тверді відклади, внаслідок чого сформувалися широкі долини річок з пологими схилами, широкі заплави.

Торфово-болотні (з шаром торфу 25-50 см) ґрунти утворилися у долинах річок, днищах балок на алювіальних відкладах в умовах надмірного зволоження. Вирізняються значними запасами органічних речовин і поживних елементів, але внаслідок неповного розкладу органіки ці ґрунти є малородючими.

Рослинний і тваринний світ.

Географічне положення Тернопільської області визначило і різноманітність її рослинного покриву. Північна частини області віднесена до Західноукраїнської підпровінції Східно-європейської провінції Європейської області широколистяних лісів. У долинах річок Горині, Вілії, Ікви зустрічаються заплавні ліси.

Заплавні луки поширені у верхів'ях річок басейну Прип'яті, на родючих ґрунтах долини Ікви, Стиру, Вілії. Тут розвинений багатий покрив із злакових і злаково-болотних трав. Суходільні луки займають підвищені рівнини і схили ярів та балок. У рослинному покриві переважають бобово-злакові трави. Болотна рослинність зосереджена у долинах річок північної частини області.

Рослинний світ області налічує багато реліктових та ендемічних видів.

Природна рослинність збереглась на 20% території, переважно в лісах, заповідних територіях, на постійних луках і пасовищах.

На території області зростає 127 видів вищих судинних рослин, які занесені до Червоної книги України та 138 видів рослин, що є регіонально-рідкісними. Крім того, охороняється 12 видів рослин, що віднесені до додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі, 39 види рослин, що віднесені до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, 11 видів, що віднесені до Європейського Червоного списку.

Тваринний світ області представлений лісовими та степовими видами. Трапляються види, які водяться на Поліссі, а також у Карпатах. Поліські види поширені в північній частині області.

В області зареєстровано 412 видів хребетних, які належать до 242 родів, 97 родин, 37 рядів і 6 класів. Окремі класи нараховують: круглороті – 1 вид, риби – 45, земноводні – 11, плазуни – 10, птахи – 283, ссавці – 62.

На території області охороняється 414 видів тварин, з них 195 видів віднесені до Червоної книги України.

Крім цього, охороняється 68 видів тварин, що віднесені до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, 306 видів – до додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція), 34 – до додатків Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція), 40 видів тварин охороняються відповідно до Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів, 24 види охороняються відповідно до Угоди про збереження кажанів в Європі.

Гідрологічний режим.

Північна частина Тернопільської області належить до Поліської гідрологічної області зони надмірної вологості. Ріки області мають змішаний тип живлення: при таненні снігу вони поповнюються талими водами, у теплий період року – дощовими, упродовж року – підземними водами. При цьому атмосферні опади складають близько 70%, а підземні води – близько 30% загального стоку.

Кригою ріки області вкриваються, в середньому, на 60-65 днів (найчастіше – з другої декади грудня до першої декади березня). Максимальні витрати води спостерігаються під час повені і лише у невеликих басейнах можуть формуватися під час дощових паводків.

Спостереження за гідрологічним режимом річок басейну Дніпра на території Тернопільської області здійснюються на 2 гідрологічних постах. Середня тривалість спостережень за всіма гідрологічними характеристиками сягає понад 50 років

Наявність гідропостів на річках області в межах басейну річки Дніпро

№ п/п	Водний об'єкт, пункт	Небезпечний рівень води	
		НЯ	СГЯ
1	<i>р. Іква</i>		
	Млинівці	236	
2	<i>р. Горинь</i>		
	Ямпіль	537	550

Специфіка річкового басейну/суббасейну.

Річки Тернопільщини мають незначний нахил русла, повільну течію і тому небагаті на енергоресурси. Вони використовуються для розведення риби, водоплавної птиці, водопостачання населених пунктів, тваринницьких ферм, промислових підприємств.

Витік річки Горинь та її притоки Вілії знаходяться в селах Волиця та Бонівка Кременецького району. Річка Іква бере початок у селі Черниця Львівської області, тече із заходу на схід, у Тернопільській області повертає на північ та північний схід, а від міста Дубна (Рівненська область) до гирла тече на північний захід. Протікає через Вороняки, повз Кременецькі гори (з заходу та північного заходу), що на території національного природного парку «Кременецькі гори», через Кременецько-Дубнівську рівнину та Волинську височину (зокрема зі сходу та півночі Повчанської височини).

Характерною особливістю є наявність надмірно зволжених ділянок в заплавах річок Горинь, Іква, Вілія, що характеризуються нагромадженням у верхніх горизонтах мертвих не мінералізованих рослинних залишків. Вони є регуляторами і резервуарами вологи, що мають здатність утримувати воду, а під час засух підживлювати вологою навколишню місцевість. Крім того вони є своєрідними біологічними фільтрами, що очищають воду завдяки високій здатності до поглинання хімічних сполук водною рослинністю і торфом, особливо сфагновим. Ці болота живляться підземними водами й належать до типу низинних. Верхові болота невеличкими ділянками зустрічаються у западинах на вододілах рік. Вони живляться атмосферними опадами. У болотах є значні запаси торфу.

На території області знаходиться 26 водосховищ загальною площею водного плеса 3579 га і 886 ставків загальною площею водного плеса 5627 га, з них по басейну Дніпра: 2 водосховища загальною площею водного плеса 308 га та 210 ставків загальною площею водного плеса 1437 га.

Водні об'єкти (водосховища, ставки) надаються в оренду юридичним та фізичним особам. Станом на 01.01.2021 року в басейні річки Дніпро в межах Тернопільської області в оренді знаходиться 104 ставки та 2 водосховища. Протягом звітної періоду до місцевих бюджетів за користування водними об'єктами на умовах оренди сплачено 79,65 тис. грн (у 2019 році – 80,39 тис. грн).

Водні об'єкти Тернопільської області в межах басейну р. Дніпро

	кількість	площа, га	об'єм, млн.м ³	в оренді	площа, га
Всього по області:	912	9206		348	4437
ставків	886	5627	58,831	334	2831
водосховищ	26	3579	79,28	14	1606
Басейн Дніпра всього:	212	1745		106	1401
ставків	210	1437	13,969	104	828
водосховищ	2	308	3,55	2	573